

ЕСХАТОЛОГІЯ В ДЗЕРКАЛІ ЧАСУ

Очевидним є те, що так чи інакше питання «кінця історії» пов'язане з поняттям часових меж. Так як і життя людини не є вічним, а вкладається у відрізок між двома основоположними точками – народження і смерті, так і історія, загалом, хід тих чи інших подій також має визначену тривалість. Ще стоїки вчили витримувати біль через усвідомлення того, що вона не буде тривати вічно. Відсутність того, щоби можна було б назвати вічним, абсолютно сталим («все тече, все змінюється»), усвідомлення мінливості усіх явищ породила питання смислу, яке в свою чергу наштовхується на проблему «меж існування», зокрема феномену «кінця». При цьому відлік розмірковування про «кінець історії» у методологічному та соціально-філософському аспекті розпочинається разом із входженням людини в історичний (лінійний) час.

Але коли відбувається повернення ідеї кінця історії? Саме тоді, коли перед людством стоїть задача оцінки результатів власної діяльності – в кінці століття та тисячоліття. Така рефлексія дає глибоке усвідомлення трагічної недосконалості світу, загострюючи почуття провини, болю та страху. Останній підсилюється внаслідок зустрічі із Новим, ще Невідомим. Зустріч із невідомим є особливо жаданою та особливо хвилюючою водночас. Людство опиняється в парадоксальному стані – з непереборним бажанням настання кінця історії та з одночасним його відтягненням, уповільненням. Отже, магія концепту «кінця історії» насамперед полягає в особливості сприйняття такого часового проміжку як кінець, завершення певної фази, що пов'язано насамперед із людською (масовою та індивідуальною) психологією. Сприйняття часу є неоднаковим у різні епохи. Як відмічає російський філософ Епштейн: «...в доіндустріальному суспільстві взагалі не було звички «спостерігати за годинником» і підкорятися рухові часу за межею певних функціональних одиниць, на зразок карнавалу чи збору врожаю. Століттям більше або менше – яка різниця? Люди лише поступово входили у «смак» історії по мірі того, як сам історичний час прискорювався, вміщуючи в астрономічну одиницю все більше інформаційних одиниць та подій...І чим більше люди дорожили кожною хвилиною, тим більше їх вражали такі віхи, як зміна десятиліть та століть [5]».

Отже, бачимо, що час перетворюється на аксіологічну категорію, час є цінним, «час – це гроші», стверджує сучасна людина. Більше того, П. Гайденко у своїй праці «Час, тривалість, вічність» говорить про «фетишизацію» часу [див: 1, с. 303]. Тому вона ставить логічне запитання: «абсолютизувавши час і розвиток, чи не втрачаємо ми щось важливе і суттєве, чим володіло людство в епоху метафізики і що виявилось зруйнованим сьогодні? [1, с.309]».

Отже, інше сприйняття часу, часу як цінності, актуалізує проблеми філософії історії, на кшталт, смислу історичного поступу та його фіналу. Відповідно, це дає поштовх до переосмислення історичного спадку з критичних позицій.

Крім того, специфічна трансформація у сприйнятті часу, нарощування темпів циркуляції інформації утворює характерну рису суспільства XX та XXI століття: «Справа не тільки в тому, що ми розширили сферу змін, зробили їх масштабнішими – ми змінили їхній темп. На нас зривається лавина подій, які швидко змінюють одна одну, що призводить до перетворення нашого сприйняття часу. Ми «відчуваємо» життя інакше, ніж наші попередники, і саме в цьому відмінність сучасної людини [3, с.11]». Цей процес потребує відповідної адаптації. Неадаптована людина прагне сповільнити час, а оскільки це неможливо, вона підсвідомо прагне його зупинки. Можливо, саме тому настільки популярними у XX та XXI столітті стають східні медитативні практики – як спосіб сповільнити час. М. Еліаде пише: «Захист від часу, який ми бачимо в будь-якій міфологічній позиції, але, яка, фактично, невіддільна від людської природи, з'являється по-різному замаскованим, в сучасному світі, в основному в його відволіканнях та розвагах. Саме тут можна побачити радикальну відмінність, яка існує між сучасними культурами та іншими цивілізаціями [4, с.37-38]».

Іншим, ми би сказали, абсолютним способом зупинки часу є кінець історії, есхатологічні очікування, тобто досягнення такого стану, де, як свідчить Біблія, «часу більше не буде». Підтверджуючи нашу думку, знову процитуємо Еліаде: «Сучасна людина з допомогою багатьох підручних засобів намагається «звільнити» себе від своєї «історії» і жити в якісно новому темпоральному ритмі [4, с.35]». Але, на відміну від Еліаде (беручи до уваги філософію постмодернізму), ми би цю тенденцію не міфологізували, тобто не відносили до рангу сучасного міфу, а по-друге – сказали б, що зупинка часу відбувається не з допомогою підручних засобів, а навпаки, зупинка існує для того, щоб звільнитись від цих сурогатів дозвілля. Але за відсутності способів, які могли би трансцендентувати людину у вічність

(«Бог помер»¹), обирається найбільш радикальний шлях – кінець історії. Вже згадана нами П. Гайденко при аналізі поглядів філософа та мистецтвознавця Зедльмайра зауважує: «Щоб осягнути природу *істинного теперішнього*, необхідно, згідно з Зедльмайром, відкинути не тільки фізичне уявлення про час як про безкінечність в «обидва напрямки», але й теорію *історичного часу* [1, с. 415]». Тільки при такій умові, на думку мислителя, можна осягнути вічність. Таким чином, ми розуміємо, що ця «зупинка часу» є певною умовністю і її не слід розглядати буквально, а лише як мисленнєвий конструкт, елемент свідомості.

Отже, розвиток есхатології ХХ століття залежить від *специфічного, прискореного сприйняття часу*. Час в свою чергу тісно пов'язаний із поняттям «зміни». Зміна постає як певний процес, що триває у часі. Але для сучасної людини це також обертається на проблему, адже зміни стають надто інтенсивними завдяки збільшенню потоку інформації: «...інформація поширюється надто швидко, часу для самої історії не залишається. Їй просто ніколи відбуватись. Вона циркулює миттєво... [2, с.258]». Таким чином змінюється сам темп життя, стаючи все інтенсивнішим і більш насиченим. У зв'язку з цим приходиться усвідомлення того, що темпи і швидкість не можуть зростати у безкінечність, що рано чи пізно це наростання зіштовхнеться із можливостями людського організму, які не є безмежними.

Тому головними стимулюючими чинниками есхатологічної свідомості, виходячи із особливої ролі часу в актуалізації ідей «кінця історії», на нашу думку є 1) зведення часу до аксіологічної категорії; 2) прискорення темпу змін; 3) збільшення потоків та швидкості циркуляції інформації на одну одиницю часу. Звідси впливає зниження континуальності часових вимірів, тобто такого бачення історії, де минуле, теперішнє і майбутнє могли би відбуватись послідовно і безперервно.

1. Гайденко П.П. *Время, длительность, вечность. Проблема времени в европейской философии и науке* / П.П. Гайденко. – М.: Прогресс-Традиция, 2006 – 464 с.
2. Дьяков А.В. *Жан Бодрийяр: Стратегии «радикального мышления»* / А.В. Дьяков / Под ред. А.С. Колесникова. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2008. – 357 с.
3. Тоффлер Э. *Шок будущего: Пер. с англ.* / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557, [3] с. – (Philosophy).
4. Элиаде М. *Мифы, сновидения, мистерии* / М. Элиаде; Перевод А.П. Хомик. – К.: Ваклер, 1996. – 288 с. – Серия «Актуальная психология».

---

¹ Під цими словами ми розуміємо те, що вкладав у них Ніцше, а саме, що «всі вищі цінності знецінені»

5. Эпштейн М. Протеизм Манифест начала века [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://antropolog.ru/doc/persons/epshtein/epshtein> (5.11.2011). – Назва з екрану.

Наталія Савчук

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
м. Хмельницький

ПРОБЛЕМА ЕСХАТОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО СВІТОБАЧЕННЯ

Активізація уваги до проблеми «кінця світу» є результатом тих зрушень і загроз, котрі успадковані ХХІ століттям. Глибока і трагічна за своїм характером екологічна криза, бурхливий розвиток індустрії та інформаційних технологій дестабілізують людську природу, а взаємовплив соціально-політичної й соціально-психологічної невідповідності, на думку багатьох вчених, становить антропологічну кризу, яка також формує «катастрофічну свідомість».

В предметному полі філософії есхатологія розглядається переважно як вчення про апокаліптичні речі, про кінцеві долі людини і людства. Утім, сучасні постіндустріальні зрушення вимагають нових підходів, які забезпечували б свободу вибору і формували особистість, здатну на обґрунтовані дії. Враховуючи потребу становлення нових теоретичних конструкцій, які б максимально цивілізовано долали негативи сучасності, а також з метою більш комплексного охоплення проблеми есхатологічної свідомості в ХХІ столітті, доречно проаналізувати соціокультурні умови та чинники, які вплинули на її формування. Серед них ми виділяємо наступні:

1. Соціально-економічні та історико-політичні.

Зростання зацікавленості до проблеми «кінця світу» є характерним для періодів «пограничних часів», які в народі завжди вважались особливо небезпечними. Вагомим в цій групі чинників є і будуть соціально-економічні умови життя. Ще в сімдесяті роки ХХ століття вчені з Римського клубу ясно вказали «на межі росту», а саме на те, що при збереженні нинішніх тенденцій науково-технічного та економічного розвитку людство прийде до глобальної катастрофи, і відбудеться вона вже в першій половині ХХІ століття. Тому негативні тенденції у виробництві та енергетиці, загроза виникнення несприятливих наслідків для організму людини, збільшення екологічних